

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929Födransperg J.:070.16"1908"
343.611(450.361)"1908"

Prejeto: 5. 6. 2015

Bojana Jović

mag. prof. zgodovine in geografije, Hotedršica 25, SI-1372 Hotedršica

E-pošta: bojanca.jovic@gmail.com

»Razparač iz Rojana« Primer Julija Födransperga iz leta 1908 v luči časopisja

IZVLEČEK

Prispevek obravnava razvpit primer morilca Julija pl. Födransperga. Dogajanje je postavljeno v leto 1908, ko je tržaški ribič iz morja potegnil zavoj, v katerem je našel odsekano človeško glavo. Odkritje je sprožilo pravo senzacijo in ni bilo časopisa, ki o tem ne bi pisal. Kmalu zatem so odkrili storilca, Julija Födransperga, in zanimanje za primer se je še povečalo. Da bi ugodili radovednim bralcem, so časopisi začeli brskati po Födranspergovi preteklosti, za katero so ugotovili, da je bila vse prej kot vzor plemiškega življenja. Poročanje o tržaškem »razparaču« tako lahko najdemo v tržaških, ljubljanskih, dunajskih, pa tudi ameriških časopisih.

KLJUČNE BESEDE

Julij Födransperg, Trst, Razparač iz Rojana, časopisje, senzacionalistično poročanje

ABSTRACT

"THE RIPPER OF ROLANO". THE CASE OF JULIUS FÖDRANSPERG OF 1908 IN LIGHT OF PRESS COVERAGE

The paper describes the infamous murder case of Julius von Födransperg. The events are set in 1908, when a Trieste fisherman hauled from the sea a parcel containing a severed human head. The discovery created a huge sensation that made headlines everywhere. Before long, the investigation identified Julius Födransperg as the murderer, drawing even more attention to the case. To satisfy the readers' curiosity, the press began to dig through Födransperg's past, which turned out to be anything but an example of noble living. Little wonder, then, that the Trieste "ripper" received press coverage not only in Trieste, Ljubljana and Vienna, but also in the American press.

KEY WORDS

Julius Födransperg, Trieste, Ripper of Roiano, newspapers, sensationalism

Uvod*

Med ljudmi je od nekaj obstajalo veliko zanimanje za zločine – pa naj je šlo za sežig čarovnic na grmadi ali branje o hudodelstvih v časopisih. Čas in način sta se sčasoma spremenila, vendar so tovrstni dogodki vedno privabljali množice ljudi. T. i. spektakel groze¹ se je z vse večjim tehnološkim napredkom preselil v naše domove, medtem ko je bil pred sto leti časopis tisti, ki je bil največji medij informacij. V velikem mestu, kot je bil Trst, umori niso bili redki. V ljubljanskih časnikih najdemo veliko poročil o tržaških zločinih, pa vendar je izbrani primer povsem drugačen, kajti odkritje odsekane glave je nakazovalo na najhujšo vrsto morilca, kakršen je bil v tistem času razvpiti Jack Razparač. O tem neznanem morilcu je bilo prelitega veliko črnila in kasneje so posneli številne filmske adaptacije, kjer so mu vsakič nadeli drugo ime. Zanimanje za »prvega serijskega morilca« obstaja še danes. Pregled zgodovinske literature kaže, da je zločin – poleg ljubezni in kaznovanja – ena najpogostejših tem leposlovne literature.²

O tržaškem morilcu Födranspergu, nasprotno, ni bilo napisane nobene knjige, pa vendar še dandanes obstaja zanimanje za »razparača iz Rojana«. O tem pričata gledališka predstava v dveh dejanjih oziroma italijanska komedija z naslovom »*Lo Squartatore di Roiano*« in kratki film igralca Adriana Braidottija z naslovom »*Julius, lo squartatore di Roiano*«. V slovenskem prostoru bomo »razparača iz Rojana« našli le v delu Mihe Preinfalka, kjer je predstavljen v sklopu plemiške družine Födran pl. Födransperg.³

Trst – mesto priseljevanja in priložnosti

Trst je bil nekoč magnet za priseljevanje, saj je zaradi gospodarskega razvoja v svoj pristan vabil ljudi vseh družbenih slojev. Za razvoj mesta sta nadvse pomembno vlogo igrala razglasa cesarja Karla VI. – leta 1717 o prosti plovbi in dve leti kasneje, ko je bil Trst razglašen za prosto pristanišče. Ugodna lega in pravilo, da »morje podvoji dobiček«,⁴ sta začrtala nadaljnjo pot habsburškega mesta. Pečat sta mu vtisnila predvsem Marija Terezija in Jožef II., ki sta s številnimi predpisi in zakoni uredila pristaniško in mestno delovanje. Razsvetljena vladarica je zaslužna za vrsto reform, kot sta bila »politično navigacijski edikt« in trgovinski red. Med drugim je podpirala izdelovanje novih ladij in uvedla »diferencialno carino«, ki je po-

zitivno vplivala na priseljevanje trgovcev.⁵ V mestu je vladala verska svoboda, tako da so poleg prevladujoče katoliške veroizpovedi mozaik različnih verstev sestavljali še Judje, Armenci iz Perzije, pravoslavni Srbi in Grki, nemško govoreči evangeličani in kalvinci iz retoromanskega okolja. O njihovi prisotnosti v mestu še danes pričajo številni verski objekti.⁶

Za tuje priseljence, ki so delovali na področju gospodarstva, je poleg verske tolerance posebno vlogo igrala imuniteta, ki jo je posameznik dobil s statusom »tujca«, medtem ko je preprosti prebivalci (*basso popolo*) niso imeli. Politika naseljevanja je spodbujala tudi priseljevanje »koristnega prebivalstva«, kajti v mestu so potrebovali številne obrtnike, ki so bili vezani na pomorsko dejavnost, kot so tesarji, sidrarji, kolarji itd., ter obrtnike, povezane z vsakdanjim življenjem – čevljarje, krojače, krznarje, apotekarje itd.⁷ Mesto je živelo v simbiozi z bližnjo in daljno okolico, saj je pristaniška dejavnost predstavljala vir zaslužka tudi izven mestnih meja.

V 19. stoletju je Trst doživel kar nekaj sprememb. Tretja francoska zasedba in celinska zapora sta ohromili pomorsko dejavnost, vendar si je pristanišče kmalu opomoglo. Pečat sta mestu vtisnili tudi industrializacija in modernizacija, saj je že leta 1818 iz pristanišča izplul prvi parnik. Pomembna dogodka sta se zgodila v tridesetih letih 19. stoletja, ko je bil ustanovljen avstrijski Lloyd in je izšlo oznanilo o gradnji Južne železnice. Goriški zgodovinar Simon Rutar je tako zapisal, »da ima Trst jedino Llojdu zahvaliti svojo trgovinsko važnost in da se je mogla cela država le s pomočjo tega društva vzdržati na oni stopinji, katero zavzema naša monarhija v svetovni trgovini.«⁸

Po pomladi narodov leta 1848 se je dinamika odnosov prebivalstva v večkulturnem mestu spremenila. Tako je v drugi polovici 19. stoletja Trst zaznamovala vse večja polarizacija med Italijani in Slovenci. Temu je bilo podrejeno tudi kulturno življenje. Močno slovensko gibanje in čitalnica ter številna druga društva in pevski zbori so bili pomemben del kulturnega življenja zavednih Slovencev. Hkrati je bil to čas kavarn, poplave časopisov in nočnih obiskov kabaretov oziroma *šantanov*, skratka t. i. *Belle Epoque*. Poleg tega so v mestu delovala različna gledališča.⁹ Umetnice in umetniki so prihajali v Trst, ki je ponujal vir zaslužka; med njimi je bila tudi Lucienne Fabry, ki se je želela zaposliti oziroma peti v eni izmed številnih tržaških kavarn.

V mesto so prihajali tudi tisti, ki niso imeli namena ostati, temveč odpotovati proti novemu domu,

* Članek je nastal na osnovi magistrskega dela Bojane Jovič »Razparač iz Rojana: primer padlega plemiča Julija Födransperga v luči senzacionalističnega poročanja o tržaškem umoru leta 1908 (Koper, 2014).

¹ Studen, *Rabljev zamah*.

² Milenković, *Leposlovje in kriminologija*, str. 23.

³ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 33.

⁴ Šorn, *Trst*, str. 152.

⁵ Rutar, *Samosvoje mesto Trst*, pgl. 5.7.

⁶ Kalc, *Politika priseljevanja*, str. 85–86.

⁷ Kalc, *Istrani v Trstu*, str. 346.

⁸ Rutar, *Samosvoje mesto Trst*, pgl. 5.7.

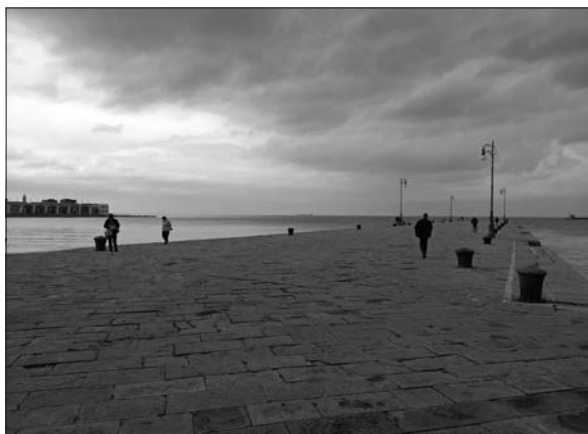
⁹ V Trstu je bilo kar nekaj gledališč, in sicer *Teatro Mauroner* (1827), kasneje *Teatro Fenice* (1879), *Teatro Armonia* (1857), največji pa je bil *Politeama Rosseti* (1878), ki deluje še danes (Rutar, *Samosvoje mesto Trst*, pgl. 6.2).

in od sredine 19. stoletja je marsikateremu izseljencu pogled na tržaško pristanišče pomenil zadnji spomin na domovino. Zaradi različnih dejavnikov je ekonomska stiska sprožila val izseljevanja v Ameriko;¹⁰ iz Goriške so znane delovne migracije aleksandrink, ki so odšle služiti v Egipt. Misel, da se drugje godi bolje kot doma, je v Trst privabila tudi Julija Födransperga, vendar kljub prvotnemu namenu, da odpotuje v Južno Ameriko, mesta ni nikoli zapustil. Tako so si njegovo ime leta 1908 zapomnili prav vsi Tržačani.

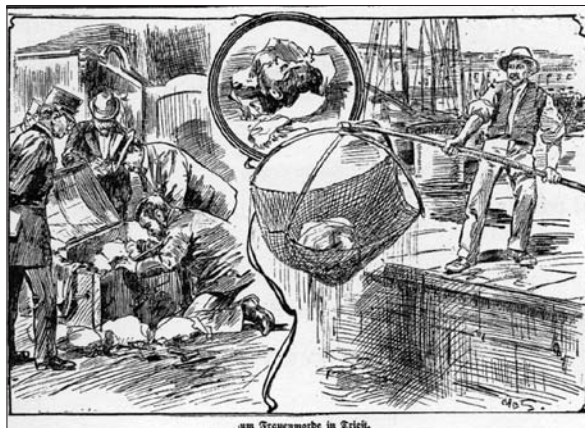
Odkritje

V nedeljo zjutraj, 27. julija 1908, se je Viktor Laskovič, po poklicu težak, odpravil na pomol sv. Karla, kjer je med čakanjem na parnik Miramar postopal po pomolu. V morju je zagledal sipe, se odločil, da poskusi kakšno ujeti, in si v ta namen izposodil ostve (ribiške vile). Medtem so sipe zbežale, vendar je v vodi zagledal nekakšno culo in jo v prepričanju, da jo je izgubila kakšna kmetica, potegnil na pomol. Iz omota se je poredila kri in v grozi je zagledal človeško glavo. Nemudoma je poiskal mestnega redarja in novica o grozljivi najdbi je završala po mestu.¹¹

Zanimanje med mestnim prebivalstvom je narasčalo, kajti na podlagi najdenega niso mogli določiti, kdo je žrtev oziroma komu je pripadala glava, saj trupla v morju niso našli. Za pomoč so zaprosili postreščke in prostitutke, kajti tem je narava njihovega dela omogočala poznavanje širokega spektra različnih ljudi in nočnega utripa mesta. Toda tovrstno povpraševanje ni obrodilo sadov. Posebej v skrbeh so bile matere, katerih sinovi ali možje se po sobotnem ponočevanju še vedno niso vrnili domov. Po ugotovitvi, da glava pripada ženski, so si oddahnile in »[s]le

Pomol Audace v Trstu, nekoč pomol San Carlo, kjer je pristaniški delavec v morju odkril skrivnostno culo (foto: Bojana Jović).

Ilustracija odkritja Födranspergovega zločina (Volksblatt für Stadt und Land, 1. 8. 1908).

so vse potolažene domov z jezo v srcu na svoje krokarske domačine radi prebitega strahu.¹² Poizvedovanje po mestu je obrodilo sadove. Bralcem so sporočili, da glava pripada operetni pevki Lucienne Fabry, rojeni v Milanu leta 1882, ki je mesec dni pred umorom iz Tunizije prišla v Trst. V mesto priložnosti je prišla v upanju na zaslužek, saj je v Tuniziji pustila sina Marcela in pod imenom Luce Fabrina nastopala najprej v Café chantant *Excelsior* ter pozneje v *Gambrinusu*. Njeno identiteto so potrdile stanovske kolegice in lastnik *Gambrinusa*.¹³

Na sledi morilcu

Morilca so odkrili zelo zgodaj, saj je glavno sled pustil v omotu, ki je ovijal glavo. Blago, papir, vrvico in žico so podrobno preučili in na posebnem »muzikalnem«¹⁴ papirju odkrili monogram in začetnice dunajskega podjetja, ki je v Trst poslalo seznam mestnih naročnikov. Sled je preiskovalce vodila v Rojan, kjer je na hišni številki 272 bival Julij Födransperg. Ta sprva ni bil prav nič navdušen, da bi odprl hišna vrata, in šele po groznji, da bodo vdrli na silo, se je vdal.¹⁴

Hišna preiskava je podala več kot dovolj dokazov, da so preiskovalci verjeli, da imajo pred seboj pravega storilca. Najpomembnejši dokaz je bil kovček, v katerem so našli razkosano človeško truplo. Poleg odkritja zelo zgovorne vsebine so našli še (domnevno) morilsko orožje – dolg nož, posebna kirurška rezila, zabrisane sledove krvi,¹⁵ opij in kloroform, v knjižni zbirki pa so našli več zvezkov »o torturi. To bi tudi pričalo o njegovem nagonu h grozovitostim.«¹⁶ Toda Födransperg je začel trditi, da dejanja ni zagrešil (ne umora ne razkosanja) in da je pravi storilec neki Carletto, ki je bil pri njem – skupaj s Fabry – na skrivaj

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

¹⁴ *Edinost* 29. 7. 1908, let. 33, št. 208.

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ *Slovenski narod*, 30. 7. 1908, let. 41, št. 175.

¹⁰ Drnovšek, *Izseljevanje v Ameriko*.

¹¹ *Edinost*, 27. 7. 1908, let. 33, št. 206; 28. 7. 1908, let. 33, št. 207.

nastanjen, ker so ga iskale oblasti. Zgodbi so preiskovalci zelo težko verjeli, saj meščani Födrianspergovega Carletta niso poznali niti niso nikoli slišali zanj. Položaj se je za osumljenca le še poslabšal, ko so izvedeli, da je dan po umoru v mestu prodajal nakit pokojnice. Sum prodajalcev je skušal ovreči z zatrjevanjem, da so predmeti pripadali umrli ženi in da se jih želi znebiti, ker ga spominjajo na bolečo izgubo. Domnevo o roparskem umoru so potrdili predmeti, skriti v omari z dvojno steno, kjer so našli denar, biserno vratno ogrlico, srebrno uro, prstane z briljanti in s klobukov odtrgana nojeva peresa.¹⁷ V prid mu ni govorilo niti to, da je želel kot nekdanji uslužbenec Lloyda dobiti vozovnico do Carigrada po nižji ceni.¹⁸ Brez nadaljnjih pomislov so ga odpeljali v zapor.

Preiskava pa še ni bila zaključena, saj niso našli vseh delov okončin. Zaradi zanimanja »[v]se polno ljudi je drlo proti Rojanu, kjer je bila hiša, v kateri je stanoval Födriansperg, zastražena z močnim kordonom policije«. ¹⁹ Prekopali so vrt, vendar iskanega niso našli. Naslednji namig jih je vodil v klet, saj je sosed Göttinger povedal, da je v nedeljo zjutraj videl Födriansperga, kako je tja nesel potovalni kovček. V kleti so našli še spodnje okončine in kakršenkoli dvom o

osumljenčevi nevpletenosti se je dokončno razblinil. V mrtvašnici sv. Justa je potekala zadnja obdukcija in ocena dr. Xydasa je razkrila, da je žrtev prejela 14 ran, od teh tri smrtno – smrten je bil vbod skozi srce. Rane na rokah so dokazovale, da se je žrtev upirala.²⁰

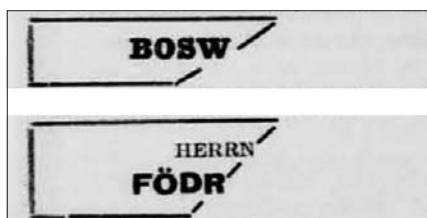
Ljubezenski trikotnik?

»Neka gospa Reitinger je Födriansperga v soboto zvečer videla, kako je v spremstvu neke žene hotel zavoj zagnati v morje.«²¹

Ljubezenski trikotnik in umori ter uboži iz ljubosumja so bili pogost motiv tovrstnih dejanj. Še posebej so ga iskali, če je bil storilec nasprotnega spola kot žrtev. Poleg Födriansperga so na zaslišanje odpeljali še Katarino Celič (rojeno Zupane leta 1858), ki je bila skupaj s priletnim možem zaposlena kot vratarka na kolodvoru južne železnice. Po moževi smrti je kupila hišo v Rojanu in oddajala sobe v najem. S Födrianspergom je bila v intimnem razmerju in ga je v času, ko je bil brez prihodkov, denarno podpirala. Njen pripor ni bil presenetljiv, saj so ji očitali, da sta skupaj s Födrianspergom Fabryjevo umorila zaradi dragoce-nih predmetov. Govorice o njeni soudeležbi so bile zelo natančne, in sicer »[t]rdi se tudi, da je vso nedeljo pomagala Födrianu snaziti stanovanje, da je izpirala iz tal sledove in krvi, s stene zdrgnila krvave kaplje, prala okrvavljeno obleko in sežgala oblačilo umorjenkino. V ponedeljek opoldne sta s Födrianom skupaj kosila. Bila sta oba silno vesela in se šalila.«²²

Po enodnevnem priporu so jo izpustili, ker proti njej niso našli dovolj dokazov. Istega dne je sledil intervju z novinarjema *Edinosti* in *Il Piccolo*, v katerem je trdila, da jo govorice o soudeležbi pri zločinu žalijo in škodijo njenemu poslu. Poleg zgoraj navedenih dejanj so ji pripisali še nemoralnost, ker naj bi oddajala sobe na uro. Celičeva je vse skupaj zanikala,²³ vendar je zaradi razmerja, ki ga je imela z osumljencem, nad njo še vedno visela senca suma. Predvidevamo, da so govorice resnično škodovalle njenemu ugledu in poslu, saj je čez čas v uredništvo *Edinosti* prišel njen sin Henrik in zahteval objavo, »da ni mati nikoli nesla sama večerje k Födrianu, namreč da jo je spremljal on, Henrik Celič. Drugače sta nesla večerjo ali dekla ali pa mlajši brat.«²⁴

V tem času pa so že vedeli, da je Celičeva posredno vplivala na umor Fabryjeve, saj se je dan pred umorom (25. julija) sprla s Födrianspergom, ker je imel razmerje z drugo žensko in je povrh vsega z njo še živel pod njeno streho.²⁵ Födriansperg se je izgovar-

Glavna sled, ki je preiskovalce pripeljala do Födriansperga (*Edinost*, 29. 7. 1908).

Podoba Julija Födriansperga v časniku *Slovenec* (*Slovenec*, 1. 8. 1908).

¹⁷ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

¹⁸ *Edinost*, 1. 8. 1908, let. 33, št. 211.

¹⁹ *Slovenski narod*, 31. 3. 1909, let. 42, št. 71.

²⁰ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

²¹ *Slovenec*, 4. 8. 1908, let. 36, št. 178.

²² *Slovenski narod*, 30. 7. 1908, let. 41, št. 175.

²³ *Edinost*, 30. 7. 1908, let. 33, št. 212; *Il Piccolo*, 30. 7. 1908, št. 9694.

²⁴ *Edinost*, 7. 8. 1908, let. 33, št. 217.

²⁵ *Slovenski narod*, 30. 7. 1908, let. 41, št. 175.

jal, da s Fabryjevo nima nič in da je zgolj prijateljica nekega znanca, ki se skriva pred policijo. Medtem je Fabryjeva slišala prepir in očitno se ji je takrat posvetilo, da Födransperg ni oseba, za katero se je izdajal.

Slavnostni pogreb

»Danes ob 11. uri zjutraj se bo vršil pogreb nesrečne žrtve. Kakor je soditi po pripravah, bo isti krasen in privabil velikansko množico ljudi.«²⁶

Operetna pevka si verjetno nikoli ni mislila, da bo njen pogreb tako veličasten in da bo pritegnil takšne množice. Po navedbah časnika *Edinost* se ga je udeležilo deset tisoč ljudi.²⁷ Mimoidoči so se kar spotoma pridružili sprevodu in največ je bilo prav žensk. V Excelsiorju in Gambrinusu je bila organizirana dobrodelna predstava, izkupiček pa so namenili umorjenkinemu sinu Marcelu Fabryju, ki je v oddaljenem Tunisu postal sirota. *Il Piccolo* je v prispevku »Fiori e lagrime alla bara dell' assassinata« opisal celoten sprevod, koliko deklic je stopalo v sprevodu, kdo je dal kateri venec itd.²⁸ Donacije za sina pokojne pa so se nadaljevale tudi po dobrodelni predstavi. V prispevkih so obvezno zapisali, kdo in koliko denarja je namenil. Večino donacij so prispevale ženske,²⁹ ki so smrt Fabryjeve dojemale na zelo osebni ravni.

Pogrebni sprevod, ki se ga je udeležilo več tisoč ljudi (*Wiener Bilder*, 5. 8. 1908).

Senzacionalistično poročanje

K odmevnosti primera je veliko pripomoglo takratno časopisje, ki je o dogodkih poročalo na senzacionalističen način. Glavni namen takšnega poročanja

nja, ki se je prvič pojavilo na drugi strani Atlantika, je bila čim večja naklada in prodaja. Časopisje bralcem po novem ni ponujalo samo suhoparnih informacij, temveč je poročalo o dogodkih, ki so zanimali tudi manj izobraženo množico. Prvi prispevki so temeljili na policijskih zapisnikih ter neobičajnih ali nenavadnih zgodbah. Kasneje so začeli delati selekcijo in so poročali samo o zgodbah, ki so bile tega »vredne«.³⁰ Pregled prispevkov, ki jih je bil Födransperg deležen v časopisju, odraža njegovo podobo v takratni družbi. Pri tem je mogoče opaziti očitni primer medijskega ustvarjanja podobe zločinca, ki služi predvsem večji prodaji/nakladi časopisa, obenem pa je mitiziranje njegove podobe temeljilo na resničnih dogodkih.

V slovenskih časopisih se je senzacionalistično poročanje – podobno kot v drugih evropskih državah – omejilo na pisanje o večjih škandalih, še najraje pa so bralce zabavali s pisanjem o hudih zločinih.³¹ Večji obseg poročanja o hudodelstvih najdemo v liberalno usmerjenem časopisju, saj je konservativno-klerikalni list *Slovenec* načeloma (a ne vedno) zavračal poročanja o zločinih: »Marsikdo pogreša v naših listih pikantnih novic, škandaloznih dogodkov, nesreč, samomorov, tatvin, ubojstev. Reporterji dunajskih listov vse take novice poberejo in vkupek znašajo in tako berilo je mnogim prav všeč. Slovenski časnikar ima pa viši poklic.«³² Časnik ni prizanesel niti bralcem liberalnih časnikov, ki so predstavljali neposredno konkurenco (predvsem *Slovenskega naroda*), saj jih je spraševal, kako popačena morata biti njihov čut in pomanjkanje vere, da prebirajo takšne novice. Zavzel je stališče, da tovrstno poročanje napeljuje ljudi k hudodelstvu in meče slabo

Večkrat ponatisnjena fotografija žrtve Lucienne Fabry v časniku *Edinost* (*Edinost*, 3. 8. 1908).

²⁶ *Edinost*, 29. 7. 1908, let. 33, št. 208.

²⁷ *Edinost*, 30. 7. 1908, 30. 7. 1908, let. 33, št. 209.

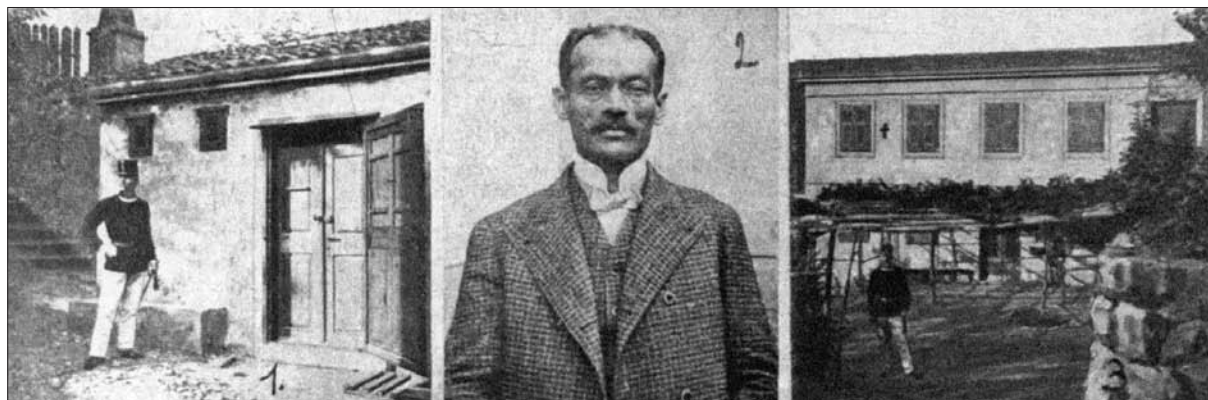
²⁸ *Il Piccolo*, 30. 7. 1908, št. 9694.

²⁹ *Il Piccolo*, 5. 8. 1908, št. 9700.

³⁰ Merljak-Zdovc, *Preteklost je prolog*, str. 46.

³¹ Štepec, *Nekateri opisi*.

³² *Slovenec*, 20. 9. 1883, let. 11, št. 140.

Fotografiji hiše zločina v Rojanu in glavnega osumljenca po prijetju. Zaradi velikega zanimanja za zločin so oblasti morale zavarovati kraj zločina (Wiener Bilder, 5. 8. 1908).

luč na ves slovenski narod. Poleg tega je menil, da je to le še ena izmed liberalističnih metod metanja peska v oči, ki bralce odvrča od pomembnejših problemov.³³

Pisanje o zločinah in sodnih procesih je bil dobičkonosen posel, saj je javnost vse v zvezi z zločinom močno zanimalo. Z današnje perspektive bi takšno obnašanje ocenili kot bizarno. V časniku *Edinost* zasledimo poziv bralcem, da lahko kupijo predmete pokojne Fabry: »Tudi oni, ki bi kaj kupili, naj se oglasi-jo. Ni se bati nobenih sitnosti.«³⁴ Tehnološki napredek se je kazal tudi v tiskanju sivih odtenkov, ki so omogočili objavo fotografij.³⁵ Tudi to je v našem primeru šlo za med. Povpraševanje po tiskani upodobitvi Lucienne Fabry je bilo tako veliko, da se je časnik *Edinost* odločil, da bo naredil ponatis in da bralci lahko kupijo svoj izvod v uredništvu ali »tobakarnah« oziroma kioskih.³⁶ Ilustrirani *Wiener Bilder* pa je v prvi avgustovski številki naredil še korak naprej in objavil fotografijo odsekane glave Födransbergove žrtve.³⁷

Casopisi so prevzeli vlogo, da so na splošno kot informatorji sporočali ljudem, kdaj bo potekalo sojenje in ali je za izbrani proces predvidena vstopnica, katere cena je bila pogojena z zanimivostjo primera. Množica ljudi se je hodila zabavati v sodne dvorane in kot »kriminaldoktorje« so poimenovali najnižji sloj oziroma »sodrgo, razdrapano in s slamo v laseh«,³⁸ ki tam ni imela kaj početi. Prosti dostop do poslušanja sodnih razprav je imel večkrat negativen vpliv, saj se je marsikdo prav v prostorih pravice naučil, na katere olajševalne okoliščine se mora sklicevati, če bi se kdaj znašel v podobnem položaju.³⁹

Veliko zanimanje za branje o zločinah lahko razumemo kot odraz nekaterih sprememb, do katerih je prišlo na področju kazenskega prava. Pove-

zavo lahko najdemo tudi pri smrtni kazni – število obsodb na smrt je od konca 18. stoletja upadalo.⁴⁰ Cesar je obsojence velikokrat pomilostil in obsodbo spremenil v zaporno kazen, ki je v 19. stoletju strmo naraščala.⁴¹ Manjše število usmrtitev je med ljudmi močno povečalo zanimanje zanje.⁴² Po letu 1868 so namreč ukinili javne usmrtitve, saj mestne oblasti vse večji množici gledalcev niso mogle zagotoviti varnosti. Usmrtitve so se po novem izvajale na zaporniških dvoriščih in le redki so jim lahko prisostvovali, medtem ko je radovedna in krvi željna množica opazovala ali čakala pred zaporniškim obzidjem. Za preostale so poskrbeli časopisi, saj so že naslednji dan poročali o zadnjih trenutkih obsojenca. Predvsem *Slovenec* je rad napisal, ali se je obsojenec pokesal, in primer njegovega življenja uporabil za poduk.⁴³ Vsebina teh poročil je bila precej nazorna in bralce ni prav nič šokirala, saj so bili tega navajeni. V *Slovencu* so umor pevke Fabry opisali tako »[...]jo potem s sekiro razsekal na drobne kose, jih zavil, glavo pa vrigel v morje.«⁴⁴

Odmevnost primera

Zanimanje za tržaški umor je bilo veliko, vendar je upadalo z geografsko oddaljenostjo od Trsta. Poleg dveh lokalnih časopisov – *Edinosti* in *Il Piccola* – lahko večji del prispevkov najdemo v liberalnih časopisih *Slovenski narod* in *Neue Freie Presse*. Konservativna lista *Slovenec* in *Wiener Zeitung* se razlikujeta po

³³ Štepec, Nekateri opisi, str. 26–27.

³⁴ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

³⁵ Albert, *Zgodovina tiska*, str. 50.

³⁶ *Edinost*, 3. 8. 1908, let. 33, št. 213.

³⁷ *Wiener Bilder*, 5. 8. 1908, št. 180.

³⁸ Štepec, Nekateri opisi, str. 29–30.

³⁹ Prav tam.

⁴⁰ Studen, *Rabljev zamah*, str. 110.

⁴¹ Cesar Jožef II. (1765–1790) je ukinil smrtno kazen, vendar so bile zato druge kazni toliko bolj krute, kot npr. javna dela, sramotilni oder in prostostna kazen, ki je lahko trajala 100 let. Čeprav je ukinil delo na galejah, je kasneje uvedel vleko ladij na Donavi, ki jo je ukinil Leopold II. (Studen, *Rabljev zamah*, str. 93–94).

⁴² Smrtna kazen z obešanjem je bila predvidena za naslednje zločine: za napad na vladarjevo osebo, naklepni umor in roparski umor (prav tam).

⁴³ Prav tam.

⁴⁴ *Slovenec*, 1. 8. 1908, let. 36, št. 175.

zanimanju za primer, saj je prvi redno pisal o Födrianspergu, medtem ko se je drugi tega vzdržal.

Da je bilo pisanje o zločinu najboljše v Trstu, je povsem razumljivo, saj so tamkajšnji časopisi poročali o lokalnem zločinu in je celotno dogajanje bralce v Trstu bolj zanimalo. Pestre zgodbe o življenju osumljenca so bile zelo zaželeni in vsakdo je lahko pristavil besedo ali dve o »razparaču«. Celo sami so zapisali, da »[s]osedje pripovedujejo marsikatero zanimivost o Födrianspergu. Izvedeli smo marsikatero podatke, ki so jako interesantni za karakterizacijo tega 'kompliciranega' zločinca. Ustrežemo s tem svojim čitateljem v jutrišnji številki.«⁴⁵ Pričevanje različnih oseb je na koncu privedlo do nekaterih krivih obtožb in Födrianspergu so pripisovali tudi nepojasnjene zločine. Razpovitost so mu višali z nepojasnjenimi umori kočijažev, vendar so napisali, da Födriansperg ni mogel biti storilec, ker je imel verodostojne priče (sosome), ki so potrjevale njegovo prisotnost v času umorov. *Il Piccolo* je vabil bralce z udarnimi naslovi, in sicer z besedami, kot so *squartata, atroce delitto, amante* itd., ki so služile predvsem temu, da bi bralce pritegnile k

Tržaški umor na naslovnici tednika Wiener Bilder (Wiener Bilder, 5. 8. 1908).

⁴⁵ Edinost, 4. 8. 1908.

Posebna izdaja časnika Edinost, ki je podrobno poročala o sodnem procesu (Edinost, 31. 3. 1909).

branju in nakupu časnika, saj v zaključkih poročanja velikokrat zasledimo, tako kot v *Edinosti*, da nadaljevanje sledi v naslednji številki. Pri *Il Piccolo* zaznamo, da je veliko bolj prisotna tematika o nesrečni usodi žrtve in njenega sina Marcela. Časnik je Julija Födriansperga poimenoval »squartatore« (razparač) in tako postavil njegovo dejanje ob bok angleškemu Jacku Razparaču.

Tudi nekaj drugih časnikov v habsburški monarhiji, ki so poročali o Födrianspergu (npr. *Linzer Volksblatt* (31. 7. 1908) in *Grazer Volksblatt* (31. 7. 1908)), potrjuje veliko razsežnost zanimanja za tržaški umor. Novica o zločinu je odmevala vse do Amerike in o Födrianspergu so pisali v listih *Glas naroda* (New York) in *Der Deutsche Correspondent*.

Nenavadni zločin in skrivnostna podoba Julija Födriansperga sta med ljudstvom sprožila veliko zanimanje. Tisk ni izgubljal časa in je bralcem ustregel z objavljanjem Födrianspergovih starih grehov. Časopisi so začeli na podlagi pričevanj znancev ustvarjati Födrianspergovo podobo v javnosti in s tem nove govorice, ki deloma ustrezajo novinarskemu načelu, da mora biti javnost obveščena o primeru, po drugi strani pa sta časnika v Trstu služila na račun posebnih izdaj in tako primerno predstavljala vsebino. Pisali so

tudi o Födranspergovi družini (materi, sestri, bratu), njihovih kaznivih dejanjih in škandaloznem življenju. Zanimala jih je tudi sorodstvena vez z drugimi člani družine Födransperg, vendar so se ti želeli izogniti kakršnikoli povezavam s tržaškim morilcem.

Otroštvo in družina (1860–1872)

»[...] njegova abnormalna narava se je pojavljala že tedaj s tem, da je rad kradel pisma in znamke ...«⁴⁶

Julij Födransperg se je rodil v Ljubljani leta 1860 zakoncema Evaldu pl. Födranspergu in Mariji Gabrijeli, roj. Dolinar. Začetki družine Födran pl. Födransperg segajo v 18. stoletje, ko je poštnemu mojstru Gregorju Fedranu uspel preboj med nižje plemstvo.⁴⁷ Zaradi številnih potomcev je genealoška podoba rodbine zelo razvejana. Del družine, ki jo predstavlja prva sinova Gregorja Fedrana iz prvega zakona, je zapustil slovenski prostor, medtem ko je glavnina potomcev ostala na Slovenskem in izoblikovala t. i. kranjsko vejo. Družina Julija Födransperga je pripadala t. i. »mlajši kranjski veji«. Julij je imel še starejšega brata Evalda (roj. 1858), ki je umrl v zaporu, in mlajšo sestro Olgo, o kateri je le malo znanega. Dva polbrata pa sta rezultat očetovega drugega zakona, ki so ga pozneje razveljavili, saj je bil oče v času druge poroke še vedno poročen z Julijevo materjo.⁴⁸

Časopisi so iskali osebe, ki so imele stike z osumljencem, in dobili izjavo njegovega nekdanjega učitelja: »Julij je bil izredno lep deček, imel je simpatičen obraz, velike izrazite oči in nosil je dolge do rame segajoče plavolase kodre. [...] Govoril je nemški in slovenski kakor jezični doktor, a tudi lagal, kakor bi orehe stresal.«⁴⁹

Födransperg naj bi svojo nemoralno naravo pokazal že zelo zgodaj, saj naj bi že kot otrok rad kradel pisma in poštno znamke. Odraščal je v družini, kjer so bila kazniva dejanja del življenja in preživetja vseh njenih članov, saj so zaradi tatvin in goljufij prav vsi izgubili plemiški naziv.⁵⁰ Oče Evald Födransperg je

naziv izgubil leta 1862 zaradi tatvine in goljufije,⁵¹ iz enakega razloga pa je leta 1883 brez njega ostala mati Marija Gabrijela. *Slovenski narod* jo je poimenoval kar »plemenita goljufica« in zapisal: »Zatožena je po svojem hudem jeziku jako odurna ženska, štirinajst let že ne živi s svojim možem in je bila kaznovana že večkrat, mej drugim tudi pri okrajnej sodnji v Kamniku zaradi soudeležitve pri tatvini.«⁵² Födranspergovo je obremenil celo njen brat Janez Krstnik Dolinar, ki je zaradi izredne pobožnosti veljal za čudaka in je več časa preživel v frančiškanski cerkvi kakor doma.⁵³ Jabolkó spora je bil denar in po Dolinarjevem pričevanju se je vse skupaj začelo, ko mu sestra ni hotela vrniti izposojenega denarja, ki ga je vmes že zapravila za nakup hiše. Födranspergova je na sodišču prisegla, da ji je brat denar poklonil, in tu bi bilo zgodbe konec, če ne bi Dolinar sestre zopet privlekel na sodišče – tokrat zaradi krive prisege. Porota jo je spoznala za krivo in v ženski kaznilnici v Begunjah je morala odslužiti triletno zaporno kazen.⁵⁴

V povezavi z materjo je v preteklosti izbruhnil še manjši škandal, ko so pri uršulinkah ugotovili, da hčerka Olga ni vpisana v krstno knjigo. Stvar se je začela zapletati ob ugotovitvi, da se letnica razhoda zakoncev in rojstvo gojenke ne ujemata. Födranspergova je dejala, da je Olgo rodila na Dunaju, in v bran pristavila, da je bila takoj po porodu izjemno šibkega zdravja ter da dogodkov po tem ne pomni.⁵⁵ V Ljubljani se je izdajala za uradniško vdovo in vodila »nenavadno vzgojo«, saj so ji očitali, »[d]a bi obrnila nase pozornost, je imela otroka vedno oblečenega v jako kričeče barve; lasje in obleka so bili vedno prepleteni z rdečimi in belimi trakovi. Tudi oba dečka sta nosila nenavadno obleko; visoke lakirane škornje, široke hlače, z usnjenim pasom prepasano suktnjo in rusko čepico – prav kakor ruski mužik.«⁵⁶

Slovenski narod je starejšega brata označil za nevarnega tatu, ki je bil že večkrat zaprt. Leta 1885 so ga v Ljubljani prijeli zaradi cerkvene tatvine.⁵⁷ Sestri Olgi nenavadne okoliščine glede njenega rojstva nedvomno niso koristile, pa tudi brata sta z vrsto kaznivih dejanj prej odganjala kot privabljala poštene snubce. Sprva so o njej pisali vse dobro in se razpisali o njeni lepoti, ki da ji ni bilo para, toda pozneje so jo v luči krščanske spodobnosti očrnili, saj so kroži-

⁴⁶ *Edinost*, 31. 7. 1908, let. 33, št. 210.

⁴⁷ Družina je opustila izvorni priimek Födran in uporabljala samo še predikat Födransperg (Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 26).

⁴⁸ Prav tam, str. 33.

⁴⁹ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

⁵⁰ Izguba pravice do plemiškega naziva ni bila redka, vendar je v 19. stoletju na področju prava prišlo do pomembne spremembe. Plemstvo je bilo po letu 1848 v pravnem pogledu izenačeno s civilisti in vsem so enako sodili po reformiranem kazenskem zakoniku (*Kazenski zakon o hudodelstvih, prekrških in prestopkih*), ki ga je leta 1852 izdal cesar Franc Jožef. Kazni za prekrške ali zločine so bile različne, od denarnih do odvzema prostosti. Poleg izgube pravice do uporabe plemiškega naziva se je posameznik soočil še z odvzemom vseh častnih redov (domačih in tujih) ter civilnih in vojaških odlikovanj. V primeru akademskega naziva mu je bil odvzet tudi ta in s tem kakršnakoli možnost opravljanja javne službe. Izguba naziva je zadela samo storilca in ne celotne družine, čeprav njegovi nadaljnji potomci niso bili več upravičeni do njega (Masleša, *Avstrijska kazenska zakonodaja*, str. 125–126).

Po reformiranem zakoniku se je to zgodilo v naslednjih primerih: zloraba javnega položaja, goljufija, ponarejanje, izsiljevanje, obrekovanje, nasilno dejanje, veleizdaja, kriva prisega, razžalitev vladarja in njegove družine, oskrnitev, zvodništvo, umor, posilstvo, javno nasilje, motenje vere, rop, uboj in nenaravno spolno občevanje (Frank-Döfering, *Adelslexikon*, str. 59).

⁵¹ Frank-Döfering, *Adelslexikon*, str. 92.

⁵² *Slovenski narod*, 18. 9. 1883, let. 16, št. 213.

⁵³ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

⁵⁴ *Slovenski narod*, 18. 9. 1883, let. 16, št. 213.

⁵⁵ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

⁵⁶ Prav tam.

⁵⁷ *Slovenski narod*, 24. 11. 1885, let. 18, št. 269.

le govornice, da je »vzdrževana gospodična« s strani dvornega in kabinetnega kurirja pl. Rothmunda.⁵⁸ Glede svojega šolanja je Julij Födransperg na sojenju sam priznal, da ga ni končal, kajti »[r]avnatelj gimnazije je pozval mojo mater in jej rekel, naj me vzame iz šole, ker da sem preveč inteligenčen in da tako pokvarjam druge učence«. ⁵⁹ Šolanje je nadaljeval zasebno, vendar mu ga ni uspelo dokončati.

Mladostništvo (1873–1888)

»[...] je že v mladih letih pojavljal svojo zločinsko naravo«. ⁶⁰

Manjše kraje pisem in znamk so Julija Födransperga zelo zgodaj pripeljale na kriva pota. Vzrok za to lahko poiščemo v družinskem okolju. Mladinski sodnik Fran Milčinski je bil prepričan, da »[s]tarše in rejnike uboga vsak otrok, njih zgled in ukaz sta prepričevalnejša in odločilnejša od najlepših besedi učiteljevih in propovednikovih, niti zapovedi sv. pisma in cesarske postave jima niso kos. Pa tudi zgled tovarišev odločuje«. ⁶¹ Födransperg je leta 1873 v ljubljanski delavnici Matjeja Raspergerja ukradel srebrno uro, in ker še ni imel 14 let, ga je kaznovalo samo mestno redarstvo. ⁶² Na področju avstrijske zakonodaje je glede obravnave otrok v zadnji četrtini 19. stoletja prišlo do nekaterih ključnih premikov. V ospredje so postavili okoliščino, ali se je mladoletna oseba zavedala svojih dejanj, kajti v primeru nevednosti so mladoletnika oprostili oziroma je imel sodnik možnost, da ga izroči zavodu ali staršem. Prav tako so poleg kazenske odgovornosti ocenjevali razumsko voljo (da je nekdo nekaj hotel storiti) in moralno zrelost (ali se kršitelj zakona zaveda svojih dejanj kot kaznivih). Oblast je odvisno od starosti mladoletnika lahko izrekla različne ukrepe. V Födranspergovem primeru je kazenski zakonik v starosti 11–14 let za hudodelstva predvidel zaporno kazen od enega dneva do 6 mesecev. ⁶³ Mestno redarstvo je tako Födranspergu dodelilo enodnevno priprtje v zaporu. Kazen očitno ni delovala vzgojno, saj je sledil zapis, da je dve leti kasneje neki sedemletni deklici ukradel uhane, ⁶⁴ in sicer »[s]rečavši jo na ulici,

jej je rekel, da ima en uban odpet in da je bolje, da si jih vzame iz ušes. Stopil je k njej in jej on vzel uhane iz ušes ter jej dal videti, kakor da jej jih zavije v papir. Ta papir je potem deklica djala v žep, a ko je deklica prišla domov, je bil papir prazen.« ⁶⁵

Leta 1880 je Födransperga pot vodila k vojakom. Služil je pri topništvu in napredoval do korporala. V vojski je bil uspešen, vendar je njegova kariera doživela zaton, še preden se je dobro začela. Znova so ga »zasrbeli prsti« in nekemu kmetu iz Ebenfuhrtja je ukradel 120 goldinarjev. Sprva je bil obtožbe oproščen, vendar so primer kmalu ponovno odprli, ko so pri njem odkrili manjkajoči denar. Vojaško sodišče mu je prisodilo 14 mesecev težke ječe, ki je pomenila takojšen odvzem plemiškega naziva in vojaško degradacijo. Poleg vojaških spominov mu je iz vojske ostala še uniforma in »[k]akor znano, se je pa Födran na podlagi te 'splendidne' vojaške karijere štulil po svetu kakor stotnik v pokoju«. ⁶⁶

V Gradcu je obrtnika ogoljufal za par ženskih in moških čevljev, s čimer si je prislužil štirinajst dni v mestnem zaporu. Pohod po ječah se je nadaljeval. Novomeško sodišče ga je obsodilo na sedem mesecev ječe zaradi goljufanja tamkajšnjih kmetov. Izdajal se je za uradnika dežele Kranjske, ki po službeni dolžnosti pobira davke in prispevke za izgradnjo nove bolnišnice v Krškem. Födransperg je v želji po maščevanju strica Dolinarja obtožil ponarejanja denarja, saj ga je krivil za zaprtje matere oziroma ga je imel za vir svoje nesreče. Zaradi lažne obtožbe in obrekovanja je dobil dveinpolletno zaporno kazen. ⁶⁷

Po odsluženi kazni se je odpravil v Sežano, kjer je pisarniške usluge ponudil tamkajšnji odvetniški pisarni. Njegovo življenje je bilo v tem času popolnoma drugačno kot prej, saj so mu sodne priče iz Sežane poleg inteligence in redoljubnosti pripisale še nadvse vzorno vedenje. Mirno življenje je prekinil prihod sežanske žandarmerije, ki ga je morala po ukazu privedi v Ljubljano, saj je bila zaradi cerkvene tatvine za njim razpisana tiralica. Po mnenju časopisa *Edinost* je bil odnos žandarjev do obtoženega prav nenavaden oziroma neprofesionalen, saj so z njim ravnali zelo svobodno, še zvezali ga niso, češ da ga zaradi statusa v javnosti ne bodo sramotili. Po prihodu v Ljubljano mu je to omogočilo, da se je pognal v beg po mestnih ulicah. Ali mu je uspelo pobegniti in kakšen sodni razplet je sledil, ni jasno, vendar so pozneje trdili, da je bil zaprt v Novem mestu, kjer je v gledališču ukradel kukalo. ⁶⁸

materi pokažeta novo pridobitev. Dogodek sta si oba dobro zapomnila, kajti mama jima je zaradi neumnosti naložila par krepkih (Tuma, *Iz mojega življenja*, str. 24–25).

⁵⁸ *Edinost*, 30. 7. 1908, let. 33, št. 209; 31. 7. 1908, let. 33, št. 210.

⁵⁹ *Edinost*, 1. 4. 1909, let. 34, št. 91.

⁶⁰ *Edinost*, 8. 8. 1908, let. 33, št. 218.

⁶¹ Milčinski, *Mladih zanikrnežev*, str. 71.

⁶² *Edinost*, 31. 3. 1909, let. 34, št. 91.

⁶³ Surina, *Mladoletni prestopniki*, str. 71–74.

⁶⁴ Da je bila kraja uhanov priljubljena dejavnost tatičev, lahko sklepamo iz avtobiografije Henrika Tume, v kateri je opisal, kako sta z bratom Jožefom postala žrtvi podobne prevare. Uhani – murenčki – so bili modni dodatek tako za deklice kot za dečke, le da so jih fantje nosili samo na levem ušesu. Razmeroma drag nakit, ki je bil sestavljen iz zlatega obročka ter črne in belega dragega kamna, je na trgu dosegal vrednost do pet goldinarjev. Brata sta se pustila pretentati tako, da sta v zameno za bič, ki naj bi imel čudežno moč, da pokliče kočijo iz Trsta, tatu na koncu sama izročila uhane. Z navdušenjem, a brez uhanov in z bičem v roki sta pohitela domov, da

⁶⁵ *Edinost*, 3. 4. 1909, let. 34, št. 96.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ *Edinost*, 6. 8. 1908, let. 33, št. 216; 31. 3. 1909, let. 34, št. 91.

V Carigradu (1889–1901)

»Klatil se je po svetu, zlasti v Orijentu, in kaj je tam delal, je težko reči.«⁶⁹

Födransperg se je po vsem tem odločil, da odide v tujino – v Carigrad, kjer se je ljudem predstavljal kot častnik, ki je prostovoljno izstopil iz vojske.⁷⁰ Dunajski dopisniki iz Carigrada so po njegovem zločinu začeli brskati po njegovi preteklosti. Novica o zločinu je med nemško govorečimi prebivalci kolonije sprožila pravo senzacijo. Eden izmed dunajskih časnikov je zapisal, da je imel Födransperg v Carigradu uradniško službo pri orientalski železnici. Poudarjeno je bilo njegovo znanje jezikov, saj naj bi obvladal tudi turščino. V Carigradu se je oženil z Grkinjo Anastazijo Satyrin in v zakonu sta se mu rodili dve hčerki.⁷¹ Prejemal je redno mesečno plačo 140 kron ter se postransko ukvarjal z risanjem in mizarstvom. Pravzaprav ga je prav ta postranska dejavnost stala prve službe, kajti, kot so kasneje povedali na sodišču, »[o]dslovljen je bil iz službe, ker je nekemu Mahmud paši mej službenimi urami delal neki album«.⁷² V času njegove brezposelnosti sta z ženo živela ločeno. On je živel v Carigradu in delal pri nekem trgovcu, medtem ko je žena s starejšo hčerko Eleonoro živela pri svoji materi. Družina se je združila, ko je Födransperg – po posredovanju diplomata barona Caliceja – znova dobil službo pri železnici. Kmalu zatem sta zakonca dobila še hčerko Marijo. Na položaju ni ostal dolgo, saj so ga zaradi izdajanja pomembnih informacij o železnici znova odslovili. Po odpustu se je odločil, da se sam – brez družine⁷³ – vrne v domovino.⁷⁴

Na Dunaju in v Trstu (1901–1908)

»Morilec Födran premeten sleparček.«⁷⁵

Po prihodu na Dunaj se je Födransperg seznanil s kabinetnim kurirjem pl. Rothmundom, ki je prijateljeval z njegovo sestro Olgo. Födransperg se je nekega dne odločil, da pred njegovo hišo pusti nenavadno darilo – kovček (zaboj), ki je imel posebno ključavnico, da se je lahko odpiral od znotraj. Dvema nosačema je naročil, naj ga odneseta pred Rothmundovo hišo, sam pa se je skrival v zaboji. Ker med božičem prijatelja ni bilo doma, je njegova sestra, ki je z njim

živela na Dunaju, v bratovem imenu darilo zavrnila. Kovček je sameval na ulici in Födransperg je iz njega zlezal šele, ko je padla noč. Rothmund je vse skupaj vzel za potegavščino in ni sprožil postopkov, saj dejanje ni povzročilo materialne škode. Njuno prijateljstvo se je končalo šele potem, ko je Födranspergu ukinil finančno podporo.⁷⁶

Zaradi denarnih težav se je Födransperg odločil, da odide v Južno Ameriko. Njegova prva postaja je bil Trst. Vendar poti ni nadaljeval, temveč se je odločil ostati v mestu, ki je ponujalo številne priložnosti. Po posredovanju znanca se je sprva zaposlil pri avstrijskem Lloydju, kjer je delal približno tri leta, vendar je bil odslovljen zaradi pisma, ki naj bi ga poslal v Vatikan in ki naj bi se navezovalo na njegovo mater. Pozneje so na sojenju omenili tudi to pismo, a je Födransperg zavrnil kakršnokoli razpravljanje o njem. Tožilec je na zahtevo obtoženčevega odvetnika popustil.

Po odpustu iz Lloydja se je kot diurnist (pisar, ki je plačan na dan) zaposlil pri lesnem trgovcu Bergerju, kjer je delo dobro opravljal, vendar so ga odpustili zaradi poznega prihajanja v službo. Brez dela in dohodkov se je obrnil na Katarino Celič in ji predlagal nakup hiše v Rojanu, v kateri je želel odpreti kavarno. Da bi na mestno ravnateljstvo naredil vtis, si je oblekel vojaško uniformo, vendar so ga zavrnil. Födransperg je na to dejal, da bo osebno pisal cesarju. Ali je pismo resnično poslal, ni znano, vendar je velikokrat grozil s pritožbami, ki jih kasneje ni uresničil.⁷⁷

Naslednja neprijetnost se mu je zgodila leta 1905, ko je s kolesom zbil Marijo Prašelj s Kontovela. Ponesrečenka mu je izstavila račun v vrednosti 75 kron in 56 stotinov, saj je zdravniško spričevalo dokazovalo tritedensko nezmožnost opravljanja dela. V ceno so bile vključene še bolečine in zdravniška oskrba.

Lloyd Triestino, nekoč avstrijski Lloyd, na trgu Edinosti v Trstu, kjer je bil za kratek čas zaposlen Födransperg (foto: Bojana Jović).

⁶⁹ Slovenski narod, 30. 7. 1908, let. 41, št. 175.

⁷⁰ Edinost, 31. 7. 1908, let. 33, št. 210.

⁷¹ Die Neue Zeitung, 29. 7. 1908, št. 15782.

⁷² Edinost, 1. 4. 1909, let. 34, št. 92.

⁷³ Nadaljnji podatki o Födranspergovi družini so skopi. Na Dunaj je prispel sam, vendar so na sodišču povedali, da je družina kasneje prispela v Avstro-Ogrsko. Žena je kmalu umrla in breme vzgoje je prevzela občina Kostanjevica pri Krki, kamor je Födransperg spadal. V času sojenja sta bili hčerki mladoletni.

⁷⁴ Edinost, 31. 3. 1909, let. 34, št. 19.

⁷⁵ Edinost, 3. 8. 1908, let. 33, št. 213.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ Edinost, 1. 4. 1909, let. 34, št. 91.

Ker se je Födransperg skušal izmuzniti plačilu, je oškodovanka poiskala pravno pomoč. Dogovorili so se za obročno odplačevanje, vendar celotnega zneska ni nikoli poravnal. Med drugim se je izgovarjal na bolno mater in da mu je skrb zanjo na prvem mestu.⁷⁸ Novinarji so objavili Födranspergovo pismo odvetniku Marije Prašelj, ki razkriva njegov odnos do celotnega dogodka: »Groznje sodišča me čisto nič ne morejo ustrašiti, ravno tako kakor ne morem plačevati denarja. Vendar ne boste zahtevali od mene, ako nimam denarja, naj pojdem krast [...] meni postaja stvar sedaj preneumna. Jaz sem, mislim, ravnal dovolj pošteno z ono bedasto baburo; [...] Drugič ne bom več tako pošten, če tudi taka živina cerkne na licu mesta.«⁷⁹

Ker mu je kronično primanjkovalo denarja in ker si ga pri Celičevi ni več mogel izposoditi, se je odločil, da bo ogoljufal tržaški škofijski ordinariat, za kar so mu kasneje sodili. Proti njemu je na sodišču pričal neki gospod Flego. Födransperg se je po prihodu v pisarno pod lažnim imenom predstavil za kurirja avstrijskega zunanjega ministra. Flegu je napletel zgodbo, da je na poti v Rim, vendar se mu je pripetila manjša nezgoda, »[...] ki utegne biti usodopolna za važno diplomatsko akcijo«.⁸⁰ Trdil je, da je na železniški postaji Nabrežina izgubil kovček z denarjem in da za (denarno) pomoč naproša škofijski ordinariat. Da je pravi kurir, je potrjeval z vizitko, na kateri je bilo zapisano neko drugo ime, in z zapečatenim pismom iz svilenega papirja, v katerem je bilo nekaj »cekinov«. Flegu se je vse skupaj zdelo zelo sumljivo, zato se je odločil, da mu denarja ne bo izročil. Födransperga je zavrnitev zelo razjezila, zato mu je zažugal, naj si pripiše posledice. Vse skupaj pa je prišlo na dan, ko so časopisi objavili njegovo sliko, in Flego je prepoznal sumljivega kurirja. Zanimivo je, da je Födransperg res izgubil kovček, in v časopisih so se spraševali, ali ni ravno takrat dobil navdih za goljufijo pri ordinariatu.⁸¹

Poleg vseh dogodkov, ki jih je Födransperg priznal na sojenju, so mu časopisi pripisali še nekatere dogodke, za katere niso mogli dokazati njegove vpletenosti. Tako so mu pripisali, da je leta 1907 v Bohinjski Bistrici nadlegoval neko mlado žensko.⁸² Nadalje naj bi udaril pismonošo Velikonjo in prav on naj bi bil domnevni morilec kočijažev na Opčinah, ki so bili istega leta skrivnostno umorjeni, morilca pa niso nikoli odkrili. Vse je bilo napisano v podobnem slogu: »Širi se glas, da je Foedransperg pred nekoliko meseci z roparskim namenom napadel na ulici Reggero Manna nekega pasanta.«⁸³

»Morilec Födransperg pred porotniki«

»Govori se, da je bolj ko se bliža dnevni razprave, bolj potr in da celo plaka.«⁸⁴

Julij Födransperg je bil po umoru Lucienne Fabry do sodnega procesa zaprt v jezuitskem zaporu v Trstu. Zaradi skrbi, da bi si vzel življenje, so vsak dan pregledali celico in odstranili okna, ker bi se s steklom lahko porezal oziroma storil samomor. Kmalu po zaprtju mu je postalo dolgčas in je zaprosil, ali lahko dobi kakšne citre ali gosli, vendar so njegovo prošnjo zavrnil, češ da zapor ni zabavišče.⁸⁵

Sojenje se je začelo 31. marca 1909 v Trstu in med prebivalstvom je zanj vladalo veliko zanimanje. Časopisi so bralcem že prej sporočili oziroma jih opomnili, kdaj bo proces. Zaradi pričakovanega zanimanja in slabega stanja galerije na sodišču so izdali omejeno število vstopnic – le 130 –, ki so bile v trenutku razprodane. Tržaško prebivalstvo pa je že pred sodno obravnavo zahtevalo njegovo glavo, in sicer »[l]judstvo zlasti ženski spol v Starem mestu bi hotelo morilca kar linčati. Vsak večer se nabira velika množica ljudi pred preiskovalnimi zapori pri Jezuitih. Sliši se vpitje in klici: 'Dajte nam ga ven!'«⁸⁶ Med vzkliki je bilo mogoče slišati tudi: »Obesite ga! Iztaknite mu oči!«⁸⁷ Skrb za javno varnost in strah pred množičnimi izgredi sta botrovala temu, da so Födransperga vsak dan na sodišče pripeljali ob različnih urah in po različnih poteh.⁸⁸

Časopisi so – z namenom, da ogrejejo občinstvo – ponovili, na kakšen način so odkrili odsekano glavo in storilca. V procesu je na sodišču predsedoval deželnosodni svetnik Clarici, vloga tožilca pa je pripadla dr. pl. Zencovichu. Födransperg je v pismu za obrambo zaprosil odvetnika Petronia, ki se je – po pregledu dokaznega gradiva in tehtnem premisleku – odločil, da primer sprejme *pro bono*. Na začetku sojenja so obelodanili Födranspergovo preteklost, pri čemer je priznal vsa dejanja, le kraje ure in uhanov se ni spomnil.⁸⁹

Obtožnica ga je bremenila zavrtnega (tj. zahrbtnega) roparskega umora in poskusa goljufije. V skladu s sodnim protokolom je bil prvi zaslišan obtoženec, ki je takoj po nastopu tožilca priznal zločin in bruhnil v jok, zraven pa še povedal, da dejanja ni nameraval izvesti, temveč da je vse skupaj splet nesrečnih okoliščin. Goljufijo v škofijskem ordinariatu pa je zanikal in dejal, da si je denar nameraval samo izposoditi.⁹⁰

Ljudje so čakali, da slišijo Födranspergovo različico zgodbe. V pričevanju je dodal element ljubezni,

⁷⁸ *Edinost*, 31. 7. 1908, let. 33, št. 210.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ *Edinost*, 2. 8. 1908, let. 33, št. 212.

⁸¹ Prav tam.

⁸² *Edinost*, 5. 8. 1908, let. 33, št. 215.

⁸³ *Slovenec*, 4. 8. 1908, let. 36, št. 178.

⁸⁴ *Slovenski narod*, 31. 3. 1909, let. 42, št. 71.

⁸⁵ *Slovenec*, 10. 8. 1908, let. 36, št. 184.

⁸⁶ *Edinost*, 1. 8. 1908, let. 33, št. 211.

⁸⁷ *Slovenec*, 4. 8. 1908, let. 36, št. 178.

⁸⁸ *Slovenski narod*, 31. 3. 1909, let. 42, št. 71.

⁸⁹ *Edinost*, 1. 4. 1909, let. 34, št. 92.

⁹⁰ *Edinost*, 31. 3. 1909, let. 34, št. 91.

ki da se je z njegove strani zgodila na prvi pogled. Dober teden dni pred umorom je Fabryjevo videl nastopati v Gambriusu in jo po predstavi povabil na druženje v kavarno. Zelo hitro ji je predlagal poroko in ona je v upanju na boljše življenje privolila, saj se ji je predstavil kot premožen mož. Od nje je zahteval, da preneha s petjem po kavarnah. Tri dni pred krvavim dogodkom je Fabryjeva odnesla vse svoje imetje v hišo v Rojanu. Dober začetek skupnega življenja je potrdila še Födranspergova želja, da skupaj odideta v Tunis po njenega sina Marcela ter da tako vsi skupaj zaživijo kot prava družina.⁹¹

Dan pred umorom je Fabryjeva slišala prepir med Födranspergom in Celičevo, v katerem mu je ta očitala in prepovedala, da v njenem stanovanju biva z drugo žensko. Fabryjeva je v soboto zgodaj zjutraj odšla v mesto po opravkih in po vrnitvi je od Födransperga zahtevala denar. Ker ji ga ni mogel izročiti, mu je zagrozila, da bo uničila pohištvo v stanovanju. Vse skupaj se je stopnjevalo z zmerjanjem in fizičnim nasiljem. Obtoženec je dejal, da mu je v tistem trenutku po glavi rojilo samo to, kako bo njun prepir sprožil zgražanje javnosti, in je zagrabil bodalo z mize z namenom, da Fabryjevo odpodli od sebe. Kaj se je zgodilo zatem, se ni spomnil, zavedel se je menda šele nekaj minut kasneje. Po dejanju se je odpravil h Katarini Celič in ji povedal, da se je sprl s Fabryjevo, ker je ona (Celičeva) prejšnji dan sprožila prepir. Preostanek dneva je potekal brez posebnosti: odšel je v gostilno na kosilo, »srkal« sladoled, tako kot vsako soboto, klepetal z znanci in se šele popoldne vrnil domov. Zvečer se je s Celičevo odpravil na večerjo v Excelsior, od tam pa sta pot domov nadaljevala vsak zase. Födransperg naj bi v Excelsiorju vabil neko drugo gospodično, da pri njem preživi večer, vendar je ponudbo odklonila. Pozno zvečer je prišel domov in se odločil, da truplo razkosa, ker ga je moral nekako skriti, saj se je za naslednji dan na obisk napovedala Katarina Celič.⁹² Prav to je ljudi in porotnike najbolj zmedlo. Kako se je nekdo, ki je zagrešil umor, obnašal tako lahkotno, kot da se ni zgodilo nič.

Po pričanju obtoženega so sledila zaslišanja prič. Število vseh zaslišanih je bilo 25. Nekateri so bili z zločinom neposredno povezani, npr. priče Marija Göttinger, Eleonora Rigler, Josip Piščanec itd., ki so bili v času umora v neposredni bližini hiše in so slišali prepir, medtem ko je ena izmed prič videla, kako se je Födransperg fizično znesel nad Fabryjevo. To je bil tudi eden izmed pomembnejših dokazov, da je bil storilec prav Födransperg in ne kdo drug, kot je sprva trdil. Soseba Riglerjeva je slišala prepir in vzklike »Ajuto!«, potem neko zadublo grljanje in potem – nič.⁹³ Ko je Födransperg prišel iz hiše, da si umije obraz, ker je bil spraskan od nohtov Fabryjeve, ga je soseda

vprašala, kaj se je zgodilo. Odgovoril ji je: »Natepel sem jo, ker je zahtevala denarja«,⁹⁴ delavcem v bližini hiše pa je dejal: »Za eno noč je baba hotela, da jo plačam. Pojdem na policijo in jo dam odgnati.«⁹⁵ Večji del pričevanj je služil Födranspergovi oceni značaja. Pričevanja nekaterih prič so bila v današnjem pogledu zelo vprašljiva. Tako je npr. Karolina Horrер dejala, da si je Födransperg nedavno ogledoval njeno stanovanje in da sta s hčerko v njegovi prisotnosti imeli občutek, da ju je sposoben umoriti.⁹⁶

Tožilec je Födransperga v sklepnem govoru označil za slabega moža, očeta in človeka. Poleg storjenega zločina mu je očital, da je morala občina Kostanjevica pri Krškem, kamor je spadal, sama plačati stroške ženininega pogreba in da je malomaren oče, ker občina prav tako preživlja oba njegova otroka. Födranspergov sloves slabega očeta je tožilec poudaril še s tem, da med priporom hčerama ni niti enkrat pisal in da na splošno ni odgovarjal na njune prošnje, naj ju vzame k sebi. Zahteval je pravico za umorjenko in poroto nagovoril v podobnem dramatičnem slogu. »O gospodje porotniki! Duh nesrečne žrtve pričakuje pravice, duh žrtve groznega s premišljeno hudobnostjo pripravljene in s hladno nemarnostjo izvršene zločina pričakuje pravice od vas.«⁹⁷

Zagovor branilca Petronia je temeljil na sočutnosti, vendar ne toliko do Födransperga, kolikor do njegovih otrok. Resda je obtoženec zagrešil hud zločin, nepopravljiva škoda je bila storjena, vendar naj porotniki gledajo tudi na to, da dveh deklic ne napravijo za siroti. Obenem je poudaril, da morajo obtožencu soditi le po preverjenih dejstvih in ne na podlagi govoric.⁹⁸

Mnenje sodnih izvedencev

Od 19. stoletja naprej si je medicina utirala pot v sodno dvorano. Vpliv razsvetljenstva je prodril tudi v pravosodje, saj so bili prepričani, da je bilo nekoč med zaprtimi veliko takšnih, ki se svojih dejanj niso zavedali. Ker pa je bila večina težkih hudodelstev teško razumljiva (glede motiva in izvedbe zločina), vseh niso mogli kar pustiti na prostosti ali jim znižati kazni, zato so v ta namen ustanovili posebne ustanove (azilume), kjer so jih imeli zaprte. Naloga sodnika je bila tudi ta, da oceni verodostojnost pričevanj, in če je bila naloga prezahtevna, so poklicali izvedence – zdravnika in psihiatra –, katerih naloga je bila oceniti (ne)prištevnost. V primeru neprištevnosti so branili interese obtoženega, saj neprištevena oseba ni mogla odgovarjati za svoja dejanja.⁹⁹

Konec 19. stoletja so nova dognanja v medicini o

⁹⁴ Prav tam.

⁹⁵ Prav tam.

⁹⁶ *Edinost*, 3. 4. 1909, let. 34, št. 96.

⁹⁷ *Edinost*, 4. 4. 1909, let. 34, št. 98.

⁹⁸ *Edinost*, 5. 4. 1909, let. 34, št. 99.

⁹⁹ Studen, Vprašanje, str. 268–269.

⁹¹ *Edinost*, 1. 4. 1909, let. 34, št. 29.

⁹² Prav tam.

⁹³ *Slovenski narod*, 7. 8. 1908, let. 41, št. 183.

degeneraciji in živčnih boleznih služila za oblikovanje novega pristopa in razumevanja vedenjskih motenj. Mednje so spadale nesposobnost vključevanja v družbo, nenehno menjavanje lokacij in izbruhi destruktivne agresivnosti,¹⁰⁰ ki jih lahko opazimo tudi pri Födranspergu: bil je bolj samotarske narave, hodil je po različnih krajih (Ljubljana, Sežana, Dunaj, Carigrad, Novo mesto, Trst), ko so mu prošnje zavrnil, je doživel izbruhe jeze. Sosed je o njem dejal: »*Nekega dne pa, ko mu je v vrtu zmanjkala neka roža, je kar zbesnel in pretil, da bo vse ubil. [...] sem mu dejal, da bo s svojim značajem še končal v kaki norišnici ali pa na vislicah! Zdi se, da se nisem motil.*«¹⁰¹

V časopisu so napisali, da se je Födransperg izgovarjal na dejanje v afektu, ki ga kot olajševalno okoliščino avstrijski kazenski zakonik takrat ni poznal, je pa bil v pripravi novega nemškega zakonika. Na tej podlagi so tudi v primeru Födransperg poklicali dva sodna izvedenca.¹⁰² Njuno poročilo bi moralo biti praviloma predstavljeno že na začetku sojenja, toda ker je Födransperg takoj priznal zločin, so to pustili za konec razprave. Izvedenci so imeli težko nalogo, kajti zločin in dejanje po njem sta kazala na neprištevnost, vendar je stroka vedela, da so se obtoženci na neprištevnost pogosto sklicevali. Na procesih ni bilo malo takšnih, ki so jo hlinili.¹⁰³ To je predstavljalo težko nalogo, ker je bila meja med njima zabrisana. Pojavila pa se je tudi nova ideja: čeprav obtoženi na videz ne kaže nobenih znakov, ki so jih praviloma pripisovali hudodelcem, bi ti lahko bili »prisotni v duhu«. Toda za to so postavili še eno ločnico, in sicer med moralno in duševno pokvarjenostjo. Če je oseba duševno bolna, je neprištevna, v nasprotnem primeru pa je prisebna, vendar je njena morala zelo nizka.¹⁰⁴

Prva ocena izvedencev je temeljila na zunanjem videzu obtoženega. Zdravnik, ki je pregledal Födransperga, je podal naslednjo oceno zunanosti: »*Na lobanji ni opaziti nikake nepravilnosti, ne v velikosti celote, ne v velikosti posameznih delov, ne v obliki. Ušesni robovi se tišče glave. Kite njegovega života so popolno, idealno razvite [...]. Lasni sistem, precej bogat, ne kaže nobene nenormalnosti. [...] Ne opaža se levicarstva. Roke so mirne.*«¹⁰⁵ Naslednja ocena je bila psihiatrova; ta je ocenil: »*On popolnoma kaže svojih 49 let. Kdor ga je poznal, predno je bil aretovan, zagotavlja, da je bil tudi zadnje leto svež. Njegov obraz resen, ošaben ter jako markantnih potez. Oko jako premično, pazno, inteligentno.*«¹⁰⁶ Poročilo obeh izvedencev je služilo kot dokaz, da je Födransperg storil zločin pri polni zavesti, zato izgovarjanje na morebitno neprištevnost ni bilo mogoče.

Ocena videza je temeljila na Lombrosovi teoriji. Njen utemeljitelj Cesare Lombroso je v svojem delu *L'uomo delinquente* (1876) trdil, da se nekateri že rodijo kot kriminalci. Prepoznavanje je temeljilo na preučevanju telesnih deformacij. Teorija je bila dodatno podkrepljena z – večkrat zlorabljeno – Darwinovo teorijo v smislu, da le najboljši preživijo, medtem ko imajo kriminalci pokvarjen moralni kompas in telo. Trdno prepričanje o telesni degeneriranosti kot kazalcu kriminalne narave – ki so jo v Födranspergovem primeru poudarjali tudi časopisi – je Lombroso podkrepil z dokazi, ki jih je zbral na podlagi preučevanja zapornikov, ki so s svojo pojavo zaradi bednega življenja v kaznilnicah le še bolj potrdili teorijo o slabem fizičnem videzu hudodelcev.¹⁰⁷ Prav Födranspergov opis kaže na velike slabosti teorije, saj je po fizični in psihični oceni predstavljal »idealnega« človeka, a je bil obenem zločinec.

Ker Födransperg po zunanjem videzu ni spadal niti med hudodelce niti med tiste, ki so bili po duševni plati bolni, so se oprli na že znana dejstva oziroma kriminalna dejanja, ki so jih obelodanili na začetku sodnega procesa. Izvedenci so se naslonili na t. i. sistem referenc¹⁰⁸ o že znanih kaznivih dejanjih, ki je služil kot eden odločilnih elementov za razglasitev ohlapne morale, vendar prištevne osebe.

Razglasitev obsodbe

Po štiridnevem procesu je porota razglasila obsodbo. Julija Födransperga so spoznali za krivega »zavratnega« umora Lucienne Fabry in goljufije pri škofjskem ordinariatu. Ob razglasitvi je obsojeni omedlel in predstavnik porote je po razglasu storil nekaj nenavadnega: v imenu porote je zaprosil, »*naj se obsojenec Födransperg predlaga v Najvišje pomiloščenje.*«¹⁰⁹ O obsodbi so prav tako razpravljali v časopisu, saj so del obtožnice – prej zavraten roparski umor – prikrojili in izpustili roparski del, vendar porotniki niso bili pripravljene privoliti samo v uboj, ker je razkosal truplo (oteževalna okoliščina), in so ga zato obsodili samo umora in goljufije.¹¹⁰

In zakaj so izpustili roparski del? Če bi Födranspergu pripisali roparski del, bi nedvomno šel na vislice, ker cesar obsojencev za roparski umor ni pomiloštil.¹¹¹ Odgovor bi lahko iskali v pobudah za ukinitve smrtne kazni, za katero je že kriminolog Cesare Beccaria v 18. stoletju trdil, da nima pravega učinka oziroma da je ta kratkotrajen in ljudi ne odvrača od hudodelskih dejanj. Trajanje in impulzi so po njegovem mnenju rešitev, saj »[...] kakor človek z njihovo

¹⁰⁰ Prav tam, str. 269–270.

¹⁰¹ *Edinost*, 5. 8. 1908, let. 33, št. 215.

¹⁰² *Edinost*, 4. 4. 1909, let. 34, št. 98.

¹⁰³ Studen, Vprašanje, str. 268–269.

¹⁰⁴ Prav tam.

¹⁰⁵ *Edinost*, 3. 4. 1909, let. 34, št. 96.

¹⁰⁶ Prav tam.

¹⁰⁷ Vyleta, *The Cultural History of Crime*, str. 358–359.

¹⁰⁸ Studen, *Vprašanje*, str. 270.

¹⁰⁹ *Edinost*, 5. 4. 1909, let. 34, št. 99.

¹¹⁰ *Edinost*, 6. 4. 1909, let. 34, št. 100.

¹¹¹ Enrico pl. Francesconi je bil leta 1878 obtožen roparskega umora in istega leta usmrčen (Studen, *Rabljev zamah*, str. 131–137).

Na današnjem Muzejskem trgu je do sredine 20. stoletja stala koprška kaznilnica (foto: Bojana Jović).

*pomočjo [gibi] govori in hodi in skrbi za svoje potrebe, tako se moralne ideje vtiskajo v um le s trajajočimi in ponavljajočimi se sunki.*¹¹² V slovenskem prostoru je bilo gibanje za ukinitve smrtne kazni zelo šibko, saj je še vedno prevladovalo prepričanje, da je smrt za morilca edina pravična kazen. Nekaj zagovornikov je bilo (npr. K. Slanc, J. Stritar, A. Aškerc ...), vendar njihove ideje niso prerasle v splošno prepričanje.¹¹³ Odločitev porotnikov, da spremenijo obtožnico in tako Födransperga ne pošljejo na vislice, si lahko razlagamo le kot dejanje usmiljenja do obtoženega.

Födransperg po letu 1909

Za Födranspergov zločin – po novem samo »zavraten umor« – je bila prav tako predvidena kazen smrt na vešalih, vendar je imel obsojenec možnost, da cesarja zaprosi za pomilostitev. Junija 1909 je dobil odgovor, da so mu smrtno obsodbo spremenili v dosmrtno prestajanje zaporne kazni. Födransperg pa je imel še dodatno prošnjo, in sicer da bi kazen prestajal v mariborski kaznilnici, ki je bila ena novejših v takratni Avstro-Ogrski. List *Slovenec* je na to pripomnil, da mu »dobrega okusa ne gre zameriti.«¹¹⁴

Njegovo prošnjo so zavrnil in ga poslali v koprsko kaznilnico, ki je stala na današnjem Muzejskem trgu v Kopru.

Kljub temu da je bil Födransperg zaprt, je njegovo ime v časopisju še vedno burilo duhove. *Edinost* je poročala, da je Celičevo opeharil Karla Michelcich, sin bivšega policijskega nadzornika, ki se je s Födranspergom seznanil v zaporu, kjer je prestajal kazen zaradi goljufije. Celičevi se je predstavil kot Hermann Fritz in v prijateljevem imenu zaprosil za denar, in sicer z namenom, da plača nekaj časopisnih prispevkov in doseže obnovitev sodnega procesa. Födransperg je začel trditi, da zločina ni zagrešil, temveč ga je v priznanje prisilil branilec Petronio, ki je upal, da bo tako dobil manjšo kazen. Nalogo je zaupal goljufu, ki jo je takoj popihal s 74 kronami Celičeve. Njeno ravnanje so si v časopisu razlagali, češ da na Födransperga še vedno ne more pozabiti.¹¹⁵

Maja 1910 so časniki v prispevku z naslovom »Födransperg št. II« pisali o podobnem zločinu, ki se je zgodil v Parizu. Paul Charles Ferdinand je umoril lahkoživko Elize Vandamme. Da bi zločin prikril, je tako kot Födransperg razkosal truplo in posamezne dele raznesel po mestu.¹¹⁶ Naslednji mesec istega leta so v povezavi s Födranspergom objavili članek »Na-

¹¹² Beccaria, *O zločinih in kaznih*, str. 99.

¹¹³ Studen, *Rabljev zamah*, str. 103.

¹¹⁴ *Slovenec*, 6. 4. 1909, let. 37, št. 100.

¹¹⁵ *Slovenski narod*, 5. 11. 1909, let. 42, št. 254.

¹¹⁶ *Soča*, 14. 5. 1910, št. 54.

mazali so se«, ki govori o tem, kako je neznana oseba postopala po tržaškem pomolu sv. Karla in v morje odvrгла bel omot. Ker je bilo neznančevu početje zelo sumljivo in podobno Födranspergovemu zločinu, so po njegovem hitrem odhodu poklicali mestne redarje. V omotu niso našli človeške glave, temveč nemške knjige o zdravljenju sifilisa.¹¹⁷ Trst je leta 1910 znova pretresel okruten zločin in časopisje je Födranspergovo ime zopet povežalo z zločinom. V prispevku »Zavraten umor v Trstu« so zapisali: »*Ko so Negrija odpeljali v zapor, je bil vklenjen v tisto verigo, kakor svoj čas morilec Födransperg.*«¹¹⁸

Pisanje o Födranspergu se je zaključilo z njegovo smrtjo leta 1913. Malo pred smrtjo je *Slovenec* zapisal, kako se je obsojenec »zelo pokoril; bil neizrekljivo priden, in ker je bil zelo inteligenten – govori sedem jezikov – so ga lahko rabili. Že pred časom pa je začel bolehati za jetiko in ta bolezen ga je sedaj tako napadla, da bo izgubljeni mož zagotovo umrl.«¹¹⁹

Sklep

Julij Födransperg je imel resnično nadvse nenavadno življenje. Pravzaprav so vsi ožji člani družine s svojimi dejanji izstopali iz plemiške družbe in ostali rodbini niso bili v ponos. Deloma lahko vzrok Födranspergovih hudodelstev najdemo v družinskem okolju, saj kot otrok ni imel vzgoje, ki bi iz njega naredila pravega plemiča, temveč so se njegova dejanja stopnjevala vse do pričakovanega zaključka – umora v Trstu. Umor v tako velikem mestu ni bil nič nenavadnega, vendar je bil podatek, da je žrtev prejela 14 vbodov in da je Födransperg kasneje razkosal truplo, tisto, kar je pritegnilo širšo javnost in povzročilo njeno zgražanje. Celotna zgodba spominja na dunajski primer serijskega morilca Hugona Šenka, ki je ženske (večinoma služkinje) vabil z ženitnimi ponudbami, te pa so željo po boljši prihodnosti plačale z življenjem.¹²⁰

Časopisi so v izbranem primeru odigrali pomembno vlogo. Z obeščanjem bralcev o zanimivih podrobnostih iz Födranspergovega življenja je novinarjem uspelo pritegniti (nove) bralce/kupce in povečati časopisno naklado (npr. posebne številke časnika *Edinost*). Poročanje o Födranspergu ni bila muha enodnevnica, temveč so časopisi načrtno iskali razloge za pisanje o njem, zato so mu pripisovali še druge, s primerom nepovezane zločine. Po Födranspergovi smrti leta 1913 so se znova pojavile govorice, da naj bi v spovedi tik pred smrtjo priznal nerazrešene umore kočijažev. Skrivnostno je bolj privlačno, zato so časopisi dopustili možnost, da se Födransperga prime sloves serijskega morilca. Če-

prav je dogajanje v Trstu v letih 1908–1909 utonilo v pozabo, danes zgodba o morilcu Födranspergu znova prihaja na površje in z njo ugotovitev, da je imel tudi Trst svojega »razparača«.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

- Der Deutsche Correspondent*, 1909.
Die Neue Zeitung, 1908.
Edinost, 1908–1913.
Glas naroda (New York), 1909.
Grazer Volksblatt, 1908.
Il Piccolo, 1908–1909.
Linzer Volksblatt, 1908.
Narodni dnevnik, 1910.
Neue Freie Presse, 1908–1909.
Slovenec, 1908–1913.
Slovenski narod, 1883, 1885, 1908–1913.
Soča, 1910.
Wiener Bilder, 1908.
Wiener Zeitung, 1908–1909.

LITERATURA

- Albert, Pierre: »Zgodovina tiska: Izbrana poglavja«. *Časopisi brez bralcev?: vzpon in zaton tiska, časnikarstva ter časopisne industrije* (ur. Vlado Kotnik in Sandra Bašič Hrvatini). Koper: Univerzitetna založba Annales, 2013.
- Beccaria, Cesare: *O zločinih in kaznih*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2002.
- Drnovšek, Marjan: »Izseljevanje v Ameriko«. *Kronika* 36, 1988, str. 205–217. URN:NBN:SI:DOC-MQZK8RKU s <http://www.dlib.si>.
- Frank-Döfering, Peter: *Adelslexikon des österreichischen Kaisertums: 1804–1918*. Wien: Herder, 1989.
- Kalc, Aleksej: »Politika priseljevanja v Trstu v 18. stoletju«. *Annales. Series historia et sociologia*, 17, 2007, str. 83–106. URN=NBN:SI:DOC-FALUZ8DH s <http://www.dlib.si/>.
- Kalc, Aleksej: »Istrani v Trstu v 18. stoletju«. *Historical Contributions*, 45, 2013, str. 333–357. [Http://hrcak.srce.hr/113257?lang=en](http://hrcak.srce.hr/113257?lang=en).
- Masleša, Branko: Avstrijska kazenska zakonodaja: splošni del. *Postava in hudodelstvo: kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju* (ur. Katja Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 1990, str. 119–129.
- Merljak Zdovc, Sonja: *Preteklost je prolog: pregled zgodovine novinarstva na Slovenskem in po svetu: učbenik pri predmetu zgodovina novinarstva in medijev*. Maklen. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2007.
- Milčinski, Fran: *Mladih zanikrnežev lastni životopisi*. Zabavna knjižica. Ljubljana: Matica Slovenska, 1912.

¹¹⁷ *Slovenski narod*, 17. 6. 1910, let. 43, št. 135.

¹¹⁸ *Narodni dnevnik*, 9. 9. 1910, let. 2, št. 204.

¹¹⁹ *Slovenec*, 22. 9. 1913, let. 41, št. 217.

¹²⁰ Studen, *Rabljev zamah*, str. 157–188.

- Milenković, Marija: *Leposlovje in kriminologija*. Pravna obzorja. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2005.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem: 18. stoletje. Del 1, Od Andriolija do Zorna*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Rutar, Simon: *Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra: prirodnoznanstveni, statistični, kulturni in zgodovinski opis*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1896. [Http://sl.wikisource.org/wiki/Samosvoje_mesto_Trst_in_mejna_grofija_Istra](http://sl.wikisource.org/wiki/Samosvoje_mesto_Trst_in_mejna_grofija_Istra).
- Studen, Andrej: *Rabljev zamah: k zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2004.
- Studen, Andrej: Vprašanje pravilne presoje in pravične sodbe: sodni izvedenec – psihiater Ivan Robida (1871–1941). *Acta Histriae*, 21, 2013, str. 267–282. URN:NBN:SI:DOC-PDGNUFRQ s <http://www.dlib.si>.
- Surina, Samo: *Mladoletni prestopniki. Ključni premiki pri obvladovanju mladinske kriminalitete na prelomu iz 19. v 20. stoletje*. Magistrsko delo. Koper: Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, 2013.
- Štepec, Marko: Nekateri opisi človeških stranpoti na prelomu 19. v 20. stoletje. *Postava in hudodelstvo: kriminaliteta na Slovenskem v 19. stoletju* (ur. Katja Vodopivec). Ljubljana: Slovenska matica, 1990, str. 26–38.
- Tuma, Henrik: *Iz mojega življenja*. Ljubljana: Založba Tuma, 1997.
- Vyleta, M. Daniel: »The Cultural History of Crime«. *A companion to nineteenth-century Europe: 1789–1914* (ur. Stefan Berger). Malden: Wiley-Blackwell, 2009, str. 355–368.

S U M M A R Y

»The Ripper of Roiano«. The case of Julius Födransperg of 1908 in light of press coverage

The paper focuses on the press coverage of a crime committed by a Carniolan nobleman Julius Födransperg in Trieste in 1908. Like many others, Födransperg and his victim Lucienne Fabry came to Trieste to pursue the city's many opportunities. Seven years earlier (in 1901), Födransperg left his family and set out for Trieste, where he was about to embark on a ship bound for Latin America in the

desire to start a better life, but changed his mind and stayed in the port city. The opera singer Lucienne Fabry came to Trieste from Tunis, searching for employment. She found work in one of Trieste's many cafes. Before he first met Fabry in 1908, Födransperg changed several jobs and built a new life with a widow Katarina Celič, who financially supported him when he had no income. Despite his lasting and public relationship with Katarina, Födransperg asked for the hand of the young Lucienne Fabry only after a brief acquaintance. He introduced himself to her as a wealthy bachelor holding a noble title. Fabry believed him and, in the hope of improving her prospects moved to live with him in the town of Roiano. However, already on the third day of living together, they had a bitter argument in which Födransperg stabbed Fabry to death. To conceal his crime, he dismembered the corpse and threw the head, which he had wrapped in paper, into the sea while hiding other body parts in suitcases. The crime was soon discovered and Trieste newspapers that covered the murder began to draw rather sensationalistic parallels with the London's extremely notorious case of Jack the Ripper. Investigators did not have much work finding the murderer, who left his main lead—his own initials—on the piece of paper, in which he wrapped the victim's head. Födransperg was arrested and put in Trieste's jail, where he awaited the start of the trial in 1909. The case generated most interest among local inhabitants who had a very negative opinion of the main and only suspect. Newspapers sensationalized the progress of the police investigation as well as the victim and much ink was also spilt on unveiling the criminal past of the murderer and his family. These writings threw light on a clear deviation from conduct befitting members of nobility. Nonetheless, despite of reports on the actual events that took place in Födransperg's life, his image could not entirely escape press mythicisation, which only added to the popularity of the case. The newspaper coverage reached its peak on the conclusion of the trial in 1909, when Födransperg confessed the crime and was sentenced to death. The death penalty was never carried out, however, as the emperor pardoned him and reduced his sentence to life in prison. Födransperg spent the last years of his life in the Koper penitentiary, where he died of a disease in 1913. Public interest and the number of articles about the murder decreased with geographical distance from Trieste. Nevertheless, the gruesome nature of the murder made Födransperg's case also known to readers in Ljubljana, Vienna and America.